

**UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze**

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

dr hab. Piotr Siuda, prof. UKW
Wydział Nauk o Kulturze
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

**Recenzja w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie
nauk społecznych w dyscyplinie nauk socjologicznych**

Marta Regina Jabłońska

Katedra Informatyki Ekonomicznej i Medycznej

Instytut Logistyki i Informatyki

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Uniwersytet Łódzki

Dr Marta Regina Jabłońska jest adiunktką na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Jest zatrudniona w Katedrze Informatyki Ekonomicznej i Medycznej. Specjalizuje się w badaniach z zakresu socjologii religii, interakcji społecznych w mediach cyfrowych oraz wpływu nowoczesnych technologii na życie codzienne. Jej dorobek naukowy obejmuje publikacje w czasopismach, monografie oraz rozdziały w pracach zbiorowych.

Osiągnięciem dr Jabłońskiej wskazanym we wniosku jest monografia naukowa *Slavic Witches and Social Media* (Routledge, 2024), która eksploruje współczesne wierzenia i rytuały słowiańskich wiedźm w kontekście mediów społecznościowych. Książka mieści się w nurcie badań, które określić można mianem *digital religion* (religia cyfrowa).

Celem niniejszej recenzji jest rozstrzygnięcie dwóch kwestii wynikających z Ustawy o stopniach naukowych:

- 1) czy wśród wskazanych do oceny osiągnięć naukowych znajduje się co najmniej a) 1 monografia naukowa wydana przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub b) 1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych opublikowanych w czasopismach naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które w roku opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b, z zastrzeżeniem, że w skład przedmiotowego cyklu mogą być zaliczone także artykuły naukowe opublikowane w czasopismach naukowych lub recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, ujętych w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b tej ustawy, przed dniem ogłoszenia tego wykazu lub opublikowane przed dniem 1 stycznia 2019 r. - w czasopismach naukowych, które były ujęte w części A albo C wykazu czasopism naukowych ustalonego na podstawie przepisów wydanych na podstawie art. 44 ust. 2 ustawy uchylanej w art. 169 pkt 4 i ogłoszonego komunikatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 stycznia 2017 r. albo były ujęte w części B tego wykazu, przy czym artykułom naukowym w nich opublikowanym przyznanych było co najmniej 10 punktów, lub c) 1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne;

- 2) ocena wraz z uzasadnieniem, czy wskazane osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego stanowią znaczący wkład w rozwój określonej dyscypliny.

1. Wskazanie oraz ocena osiągnięcia habilitacyjnego

Habilitantka wskazała osiągnięcie naukowe w postaci monografii:

Jabłońska MR. *Slavic Witches and Social Media*. Abingdon, Oxon and New York: Routledge.

ISBN: 978-1-032-40778-4, DOI: 10.4324/9781003354710.

Książka *Slavic Witches and Social Media* autorstwa Marty Reginy Jabłońskiej to studium współczesnego neopogaństwa i tego, w jaki sposób „łączy się” ono z mediami społecznościowymi. Publikacja omawia cyfrową religijność i wykorzystanie *social mediów* przez

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

współczesne czarownice, jednocześnie mając na celu szerszą charakterystykę neopogaństwa w Polsce. Jednym z dodatkowych celów jest przedstawienie, w jaki sposób neopoganie oraz katolicy w Polsce korzystają religijnie z *social mediów*. Ogólnie można powiedzieć, że praca pokazuje *case study* mieszczący się obszarze rozważań o redefinicji religii w czasach współczesnych oraz wpływie technologii na zmiany w sferze religijności. Publikacją mogą zainteresować się badacze zajmujący się socjologią religii, cyfrową religią (*digital religion*), ale także osoby zainteresowane współczesnymi tradycjami słowiańskimi.

Ponieważ recenzowane osiągnięcie ma charakter rozdziałów z odrębną bibliografią – co sugeruje „luźniejsze” ich powiązanie – streszczenie książki przedstawiam, pokrótce opisując zawartość każdego rozdziału. Następnie przechodzę do oceny osiągnięcia habilitacyjnego.

W rozdziale pierwszym habilitantka wprowadza czytelnika w temat monografii. Autorka wskazuje zatem, że koncentruje się na czarownictwie, wspominając o jego ewolucji oraz znaczeniu w dobie mediów społecznościowych. Czarownica dawniej była postrzegana głównie przez pryzmat stereotypów, to znaczy jako zła oraz niebezpieczna, stąd wynikało wykluczenie społeczne. Dzisiaj natomiast następuje odrodzenie religii neopogańskich, będące wynikiem zwrotu ku indywidualnej duchowości. Nie bez znaczenia są tutaj także pozytywne wizerunki czarownic w kulturze popularnej. Media społecznościowe, zapewniające swobodną ekspresję oraz wymianę doświadczeń, również odegrały – zdaniem habilitantki – w tym procesie kluczową rolę. To dzięki nim współczesne czarownice mogą tworzyć sieci relacji, dzielić się wiedzą i redefiniować to, co rozumieją przez *sacrum*. Habilitantka opisuje, że zajmuje się czarownictwem w jego słowiańskim wydaniu, a konkretnie w Polsce. Analizuje, w jaki sposób media społecznościowe wpłynęły na praktyki duchowe neopogan. Dodatkowo, twierdzi, że porównuje je z dominującym w Polsce katolicyzmem, badając podobieństwa i różnice między tymi dwoma nurtami.

Rozdział drugi to opis platform takich jak Instagram, Facebook, TikTok czy YouTube oraz pokazanie, dlaczego mogą być one przestrzenią dla rozpowszechniania treści religijnych, w tym treści neopogańskich. Autorka, zwracając uwagę na historyczny dystans między technologią a religią, udowadnia, że został on przełamany, czego przykładem *social media*, umożliwiające

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

tworzenie społeczności wokół wspólnych praktyk religijnych. Media społecznościowe, poprzez hashtagi, treści wizualne i interaktywność, umożliwiają przekazywanie treści religijnych, w tym promowanie estetyki związanej z czarownictwem i neopogaństwem.

W **rozdziale trzecim** dr Jabłońska analizuje współczesną religijność, jej ewolucję oraz znaczenie. Dociekania na ten temat podejmuje przede wszystkim w kontekście przemian społecznych w Polsce, a więc kraju o tradycyjnie katolickim charakterze. Porusza także relację między Kościołem a czarownictwem oraz przedstawia rozwój neopogaństwa. Tak, jak zostało już zasygnalizowane wyżej, zdaniem habilitantki we współczesnych społeczeństwach dominują zindywidualizowane praktyki duchowe, które wypierają tradycyjne formy religijności. Nie oznacza to jednak sekularyzacji oraz zaniku potrzeby kontaktu z *sacrum*, ale właśnie ewolucję religijności oraz powstanie nowych form duchowości, czego częścią są ruchy neopogańskie.

W **rozdziale czwartym** analiza objęła trzy kluczowe zjawiska, tj. 1) *wicca*, 2) rodzime wierzenia słowiańskie oraz 3) eklektyczne podejścia łączące różne tradycje duchowe. W przypadku każdej z tych ścieżek, wskazane są podstawowe zasady, podobieństwa oraz różnice.

Rozdział piąty to sprawozdanie z empirycznych badań na temat wpływu mediów społecznościowych na współczesne czarownictwo. Autorka uwzględnia tutaj różnice między neopoganami a katolikami. Dociekania oparte są na ustrukturyzowanym kwestionariuszu przeprowadzonym wśród 724 respondentów, w tym neopogan oraz katolików. Rozdział odpowiada na trzy pytania badawcze dotyczące 1) różnic w udostępnianiu treści religijnych w *social mediach* między katolikami i neopoganami, 2) ich doświadczeń związanych z dyskryminacją i mową nienawiści, a także 3) tego, jak przedstawiciele obydwu grup wykorzystują media społecznościowe do kultywowania relacji oraz budowania społeczności religijnych. Kilka kluczowych wniosków przedstawianych przez dr Jabłońską dotyczy tego, że:

- neopoganie są bardziej aktywni na szeregu platform, częściej tworzą oryginalne treści, jak również angażują się w edukację religijną online;
- katolicy preferują kontakty religijne w świecie rzeczywistym;

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

- neopoganie doświadczają dyskryminacji i mowy nienawiści w sieci w większym stopniu niż katolicy. To kontrastuje z ich większą otwartością na kwestie ekologiczne czy prawa osób LGBT+.

W rozdziale autorka przedstawia także wyniki analizy sentymentu, pokazującej, jakie emocje i opinie wywołuje termin „czarownica” wśród neopogan i katolików. Analiza ta polegała na przedstawieniu respondentom otwartego pytania, po to, aby „swobodnie” wyrażali swoje opinie. Neopoganie są bardziej akceptujący i pełni nadziei, natomiast katolicy wykazują wyższy poziom negatywnych emocji, takich jak obrzydzenie czy gniew.

Rozdział szósty to portret współczesnej słowiańskiej czarownicy w Polsce. Autorka bazuje na wynikach badań przeprowadzonych na tej samej próbie 724 respondentów, choć w wypadku tego fragmentu szczególna uwaga została poświęcona 290 osobom, które zadeklarowały swoją tożsamość jako czarownice. Pytania skierowane do tej grupy dotyczyły samoidentyfikacji, praktyk duchowych, wierzeń, doświadczeń związanych z ujawnianiem swojej tożsamości oraz aktywności w mediach społecznościowych. Autorka podkreśliła, że pod względem metodologicznym, swój projekt osadziła w teorii ugruntowanej, choć sama zaznaczyła, że zastosowanie kwestionariusza było z tej perspektywy kontrowersyjne, bowiem uniemożliwiło nawiązanie kontaktu z respondentami.

Wśród badanych dominowały kobiety, a średni wiek wynosił 27 lat; jeśli chodzi o media społecznościowe, dla respondentów kluczową rolę odgrywało dzielenie się wiedzą i edukowanie przy wykorzystaniu takich platform jak Instagram, Facebook i TikTok. Marta Jabłońska zaznaczyła – w duchu wcześniejszych rozdziałów – że współczesne czarownice łączą elementy tradycyjnych wierzeń słowiańskich z innymi eklektycznymi nowoczesnymi praktykami. Do swojej duchowości podchodzą jak do formy samorozwoju, ale też hobby, a także są pod wpływem społeczno-kulturowych uwarunkowań, np. feminizmu czy ekologii.

W rozdziale siódmym dr Jabłońska podsumowuje wyniki badań i kluczowe wnioski dotyczące współczesnego czarownictwa słowiańskiego w kontekście mediów społecznościowych. Autorka przedstawia również ograniczenia przeprowadzonych badań.

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

Przechodząc do oceny podstawowego osiągnięcia, zaznaczę, że na pochwałę zasługuje wydanie książki w języku angielskim, w wydawnictwie Routledge, a więc gwarantującym dotarcie do szerszej grupy odbiorców poza lokalnym, polskim kontekstem. Z tego punktu widzenia, dużą zaletą książki jest jej skupienie się na omówieniu lokalnego polskiego wymiaru neopogaństwa. Dużą wartość poznawczą mają te fragmenty monografii, gdzie omawia się wierzenia *wicca*, rodzime wierzenia słowiańskie oraz eklektyczne podejścia łączące różne tradycje duchowe. W tym zakresie można jednak zgłosić pewne uwagi do pracy. Autorka pomija i nie komentuje literatury anglojęzycznej, mogącej wzbogacić wskazane wyżej omówienie neopogaństwa. Chodzi przede wszystkim o prace Grochowskiego (np. 2022), jak również teksty autorów niepolskich (np. Álvarez-Pedrosa, 2020). Pominięcie publikacji tego pierwszego ma znaczenie w kontekście innych uwag, które poczynię później.

Decydując o znaczącym wkładzie autorki w rozwój dyscypliny naukowej, warto pochylić nad kwestią aktualnych badań w obszarze *digital religion*, w którym sytuuje się Marta Jabłońska. Odwołując się do zaproponowanych przez Heidi Campbell (2017) fal badań nad religią cyfrową, można stwierdzić, że rozważania habilitantki mieszczą się w fali pierwszej i drugiej. W pierwszej fali – opisowej i dominującej w latach 90. ubiegłego wieku i na początku obecnego stulecia – uczeni starali się dokumentować to, co dzieje się w sieci pod względem religijnym; pokazywali praktyki religijne w sieci. Fala druga to okres konkretnych typologii oraz identyfikacja trendów związanych z religijnymi praktykami *online*. Fala trzecia – teoretyczna – skoncentrowana była na identyfikacji metod badań i ram teoretycznych mających pomóc w analizie tego, jak społeczności religijne *offline* wykorzystują nowe media. Fala czwarta (dzisiaj najmocniejsza) skupia się na tym, w jaki sposób aktorzy społeczni negocjują swoje religijne życia *online* i *offline* oraz jak wpływa to na szersze rozumienie *sacrum* we współczesnym społeczeństwie.

Dzisiaj badacze poszukują zatem pogłębionej odpowiedzi na to, jak ludzie (wyznawcy) negocjują swoje religijne tożsamości sieciowe i pozasieciowe. Wkład książki sygnalizowany w autoreferacie przez dr Jabłońską (ukazanie „potencjału mediów społecznościowych jako narzędzia do zwiększania zasięgu treści, budowania społeczności i szerzenia wiedzy o

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

religiach, w szczególności alternatywnych”) to sprawa dawno już zbadana. Już dawno stwierdzono, że internet, w tym *social media* są narzędziem nawiązywania kontaktów, promowania swojej działalności oraz redefiniowania tożsamości duchowej, w tym budowania społeczności (np. Brasher, 2004; Campbell, 2013; Helland, 2000a, 2000b, 2015). Dawno stwierdzono również (właśnie w okresie pierwszej i drugiej fali), że wynika to z odejścia od tradycyjnego modelu religijności i przesunięcia się w stronę większej „swobody” w sferze duchowości oraz większej refleksyjności religijnej; część tych rozważań dotyczy także neopogaństwa (Evolvi, 2020; Grieve, 1995; Horsfield, 2015; Kołodziejska, 2018). W tym kontekście nie zgadzam się również z tym, że „praca rozwija problematykę rzadko poruszaną”, co dr Jabłońska stwierdza w autoreferacie.

Autorka dostrzega konieczność pogłębionej refleksji nad neopogaństwem w sieci (i szerzej religią cyfrową), kiedy wymienia kilka luk badawczych wskazanych przez socjologów, teologów, badaczy z obszaru mediów i komunikacji czy *digital religion* (13 punktów na stronach 10-12). Problem w tym, że przyjęta przez nią metodologia oraz sposób prowadzenia badań nie zapewniają takiej pogłębionej refleksji.

Jak wspomniane było wyżej, autorka osadziła swoje rozważania w teorii ugruntowanej. Podejście to jednak nie jest przez Martę Jabłońską omówione, nie wiadomo zatem, jakie konkretnie procedury rządziły jej projektem badawczym. Autorka ma rację, kiedy zaznacza, że zastosowanie kwestionariusza było kontrowersyjne z perspektywy deklarowanego zastosowania teorii ugruntowanej. Dostrzeżenie tego faktu nie zmienia jednak tego, że całe podejście badawcze dr Jabłońskiej jest niespójne metodologicznie, co powoduje, że nie udaje się osiągnąć wspomnianego pogłębionego zrozumienia praktyk badanej grupy, a zatem wzbogacić samej teorii (zgodnie z założeniami teorii ugruntowanej).

Teoria ugruntowana ma charakter jakościowy i jest metodologią opartą na indukcyjnym procesie badawczym. Często jest także oparta o dobór próby odbywający się na wielu etapach badań; można tu na przykład mówić o celowym doborze respondentów w kontekście ujawniających się podczas samego procesu badawczego tematów (Corbin & Strauss, 2008). Możliwe jest co prawda podejście mieszane, ale takie, w którym statystyka jedynie uzupełnia

UNIwersYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

analizę jakościową mającą pogłębiony charakter (Charmaz, 2006) – tak się w przypadku ocenianej pracy nie dzieje. Glaser i Strauss (1999) dopuszczają użycie danych ilościowych w teorii ugruntowanej, ale wyraźnie zaznaczają, że muszą one być analizowane w sposób jakościowy, a nie ilościowy.

W klasycznej wersji teorii ugruntowanej badacz nie narzuca gotowych kategorii lecz pozwala, by wyłaniały się one z danych, stąd podejście jest tradycyjnie oparte na metodach takich jak wywiady, obserwacje czy analiza dokumentów. Kwestionariusz ankiety zawiera już z góry narzucone struktury i kategorie, które mogą ograniczać możliwość odkrywania nowych teorii (Creswell & Clark, 2010). Takie ograniczenie dotyczy omawianej pracy, bowiem autorka właściwie nie wychodzi poza z góry sformułowane kategorie związane z komunikacją religijną i budowaniem relacji w sieci.

Chociaż współczesne podejścia do użycia kwestionariusza są w przypadku teorii ugruntowanej bardziej elastyczne (Creswell & Clark, 2010), to jednak i tutaj dr Jabłońska nie spełnia zaleceń. Chodzi o to, że kwestionariusz może być ewentualnie traktowany jako uzupełniająca metoda, zwłaszcza gdy posiada pytania otwarte. Odpowiedzi na te pytania muszą być jednak analizowane zgodnie z procedurami teorii ugruntowanej (np. kodowanie, generowanie kategorii). Kwestionariusz, używany na kolejnych etapach badania, gdy kategorie zaczynają się krystalizować, służyć może poszerzeniu próby lub uzupełnieniu danych.

Marta Jabłońska zatem w sposób oczywisty nie stosuje się do zaleceń teorii ugruntowanej, ale nie tylko z perspektywy zastosowania samego narzędzia, ale też ogólnej konstrukcji badania, analizy danych i – co najważniejsze – formułowania oryginalnego teoretycznego wkładu. W konsekwencji poważnych błędów metodologicznych tego wkładu po prostu nie ma. Sygnalizowane przez autorkę pola wymagające pogłębionej refleksji czynią koniecznym przyjęcie założeń metodologicznych oraz zastosowania narzędzi, które rzeczywiście pozwoliłyby uzyskać takie pogłębione spojrzenie.

Dr Jabłońska myli zatem i miesza dwa podejścia: interakcjonistyczne i strukturalistyczne. Wiele fragmentów swojej pracy prowadzi w duchu interakcjonistycznym (np. rozdział

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

wprowadzający, części podkreślające tworzenie nowych, hybrydowych form duchowości i indywidualistyczne, refleksyjne do niej podejście). Inne natomiast (przede wszystkim rozdziały empiryczne) w duchu strukturalistycznym. Autorka sama podkreśla, że chciała między innymi zbadać różnice między katolikami i neopoganami w praktykach duchowych, doświadczeniach związanych z dyskryminacją i mową nienawiści oraz sposobach wykorzystania mediów społecznościowych. Ponadto, wiele fragmentów pracy pobieżnie wspomina feminizm, ekologizm, prawa mniejszości. Problem w tym, że realizowane w duchu strukturalistycznym badanie przy pomocy kwestionariusza wcale nie nawiązuje do szerszego kontekstu społecznego, ogólnego krajobrazu związanego z mniejszościami religijnymi w Polsce, podejścia ogółu społeczeństwa do tych mniejszości, nienawiści na tle religijnym, itd. Takie rozwinięcie, osadzenie w szerszym kontekście jest konieczne w związku z tym, jak zostało skonstruowane badanie. Nieprawdziwe jest zatem twierdzenie dr Jabłońskiej zawarte w autoreferacie o oryginalnym wpływie polegającym na ukazaniu zmian „w polskiej religijności w kontekście upowszechniania współczesnego pogaństwa i czarostwa”. Nie jest to prawdą, ale pracę niewątpliwie można poprawiać i zmieniać właśnie w tym kierunku, a nie w deklarowanych przez autorkę obszarach związanych ze zrozumieniem tego, jak neopoganie konstruują i rekonstruują swoje tożsamości w sieci. Osiągnięcie pogłębionego zrozumienia tych kwestii nie jest zwyczajnie możliwe przy zastosowaniu kwestionariusza i przyjętych procedurach metodologicznych.

Brak orientacji autorki w podejściach metodologicznych widoczny jest także w konstrukcji części pytań badawczych i wyborze kwestionariusza jako narzędzia, którego zastosowanie miałyby pomóc na nie odpowiedzieć. Część pytań dotyczy bowiem samopostrzegania oraz doświadczeń badanych osób, a w książce wielokrotnie podkreśla się kwestie płynności identyfikacji religijnych. Dla odkrywania takiej płynności, pogłębiania wiedzy na jej temat, a także odpowiadania na te pytania nie jest wskazana technika ankiety internetowej.

Pozostałe szczegółowe uwagi:

1. Badania są niereplikowalne. Dobór próby nie jest wyjaśniony wystarczająco. Nie jest jasne, co to znaczy, że próbę dobierano przy pomocy mediów społecznościowych i z wykorzystaniem metody kuli śniegowej.

UNIwersYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

2. Analiza sentymentu (nazwana przez dr Jabłońską wykorzystaniem sztucznej inteligencji) dokonana na jednym z pytań otwartych kwestionariusza budzi poważne zastrzeżenia metodologiczne. Po pierwsze, wykorzystanie gotowego rozwiązania firmy Sentimenti prowadzi do utraty kontroli nad prowadzonym badaniem. W książce mamy wyjaśnione tylko to, jakie są założenia teoretyczne modelu stosowanego przez Sentimenti; nie ma natomiast żadnych dodatkowych informacji o tym modelu. Wykorzystanie innych rozwiązań i rzetelne o nich poinformowanie byłoby zdecydowanie korzystniejsze z punktu widzenia replikowalności i otwartości. Mógłby to być na przykład model oparty na HerBERT Language Model, jednym z serii modeli językowych opartych na BERT, wyszkolonych dla języka polskiego (Barbieri et al., 2020). Po drugie, analiza sentymentu tradycyjnie wykorzystywana jest do analiz danych zastanych, a nie wytworzonych przy pomocy kwestionariusza ankiety. Takiego rodzaju zastosowanie rodzi szereg pytań o to, w jaki sposób autorka uniknęła zjawiska promieniowania pytań, a więc wpływu kontekstu całej ankiety na to jedno konkretne pytanie dotyczące emocji i postaw. Ostatecznie nie zgadzam się zatem z kolejnym twierdzeniem Marty Jabłońskiej z autoreferatu, jakoby wkładem jej pracy było zastosowanie metodologii „sztucznej inteligencji w postaci analizy sentymentu”. Jest to zaledwie bardzo mały wycinek przedstawionych badań, a ponadto obarczony wspomnianymi wyżej problemami (należałoby również zdefiniować, jak autorka rozumie „sztuczną inteligencję”; czy jest to dla niej tożsame z metodami NLP).
3. Zjawisko współczesnego czarownictwa nie daje się łatwo zasufladkować. Jest to zjawisko różnorodne. Sposób przeprowadzenia badań oraz nieuwzględnianie literatury wspomnianej wyżej (np. Grochowski, 2022) powodują, że odmienne nurty w polskim neopoganiźmie nie są dostatecznie rozróżniane. Na przykład, autorka traktuje rodzimowierstwo (słowiańską wiarę rodzimą) jako składową szerszej kategorii „neopoganiźm” bez szczegółowej analizy różnic w wieku, płci czy przekonaniach (np. Grochowski, 2022 pokazał, że rodzimowiercy to konserwatyści, a nie zwolennicy feminizmu czy środowisk LGBT+).
4. Analiza statystyczna w rozdziałach piątym i szóstym opiera się na prostych statystykach opisowych, takich jak średnie, odchylenia standardowe, procenty oraz podstawowe testy różnic między grupami, takie jak test U Manna-Whitneya czy chi-kwadrat. Choć

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

- powoduje to, że można dość szybko zorientować się w ogólnych różnicach między neopoganami czy katolikami, to jednak bardziej zaawansowane analizy mogłyby znacznie wzbogacić wnioski. Na przykład: brakuje analizy wielowymiarowej, chociażby regresji logistycznej czy analizy czynnikowej, po to, aby zdecydować, jakie czynniki wspólnie wpływają na dane wyniki, na przykład doświadczenie dyskryminacji. Nie uwzględnia się potencjalnych zmiennych zakłócających (np. wieku, miejsca zamieszkania, poziomu edukacji), które mogą wpływać na różnice między grupami. Brakuje analizy korelacji między zmiennymi, chociażby jak doświadczenie dyskryminacji wiąże się z określonymi praktykami. Brakuje graficznej prezentacji wyników, co mogłyby pomóc w lepszym zrozumieniu różnic między grupami.
5. Tytuł książki może wprowadzać czytelników w błąd. Sugeruje, że praca dotyczy słowiańskich wierzeń, podczas gdy tak naprawdę koncentruje się na neopoganach (wśród badanych byli także mężczyźni) i to tylko tych z naszego kraju. Być może rozwiązaniem byłby podtytuł, który precyzowałby zakres tematyczny dzieła.
 6. Struktura książki wymaga poprawek. W przypadku książki składającej się z odrębnych, „luźnie” powiązanych rozdziałów, należałoby wyraźniej sygnalizować metodologiczne ramy spinające całość pracy już we wprowadzeniu, a nie dopiero w ostatnich rozdziałach.
 7. W książce da się zauważyć rozliczne powtarzające się fragmenty, które mogły zostać usunięte w procesie redakcji.
 8. W książce brakuje aneksu, gdzie przedstawione byłyby kwestionariusz ankiety i inne elementy, na przykład wykaz stron, na jakich umieszczono kwestionariusz albo wyjaśnienie, jak przebiegała procedura wspomnianego doboru metodą kuli śnieżnej.
 9. Biorąc pod uwagę powyższe uwagi, zaznaczyć należy, że książka jest stosunkowo krótka (143 strony), a duża część objętości to wprowadzenia i bibliografie po każdym rozdziale. Może to być rozczarujące w kontekście tego, że dokładniej należałoby opisać przyjętą metodologię, wprowadzić nowe narzędzia, procedury i analizy charakterystyczne dla teorii ugruntowanej.

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

2. Opis pozostałego dorobku habilitanta

Habilitantka wykazuje się aktywnością naukową obejmującą szerokie spektrum tematów badawczych, ewoluujących na przestrzeni lat. Początkowo Marta Jabłońska skupiała się na społecznych i technologicznych aspektach wdrażania nowoczesnych technologii. Potem jej zainteresowania badawcze przeszły transformację i objęły psychologiczne i społeczne implikacje technologii oraz ich wpływ na codzienne życie. W ostatnich latach jej badania skupiły się na socjologii religii, eksplorując interakcje między duchowością i mediami społecznościowymi.

Habilitantka opublikowała monografię *Slavic Witches and Social Media* (Routledge, 2024) będącą podstawowym osiągnięciem ocenianym w przedstawianej opinii.

Obok głównego osiągnięcia wskazanego we wniosku, dr Jabłońska opublikowała kilka artykułów naukowych w czasopismach indeksowanych w międzynarodowych bazach, w tym w bazie WoS. Na siedem artykułów z Impact Factorem, trzy opublikowała w czasopismach ze stajni MDPI; jeden w czasopiśmie *Plos ONE*; trzy w krajowych periodykach (dwa w *Polish Sociological Review* oraz jeden w *Medycynie Pracy*).

Jako wadę dorobku publikacyjnego należy wskazać jego niekiedy niską spójność z deklarowanymi obszarami zainteresowań. Przykładem jest publikacja podana w obszarze „społecznych i psychologicznych aspektów nowoczesnych technologii”:

Zielinska-Blizniewska H, Sitarek P, Merecz-Sadowska A, Malinowska K, Zajdel K, Jabłońska MR, Sliwinska T, Zajdel R. Plant extracts and reactive oxygen species as two counteracting agents with anti- and pro-obesity properties. *International Journal of Molecular Sciences* 20(18):4556. DOI: 10.3390/ijms20184556

Drugą słabością dorobku publikacyjnego jest jego niska spójność z deklarowanym głównym osiągnięciem (tylko trzy publikacje łącznie ułożone w obszarze socjologii religii).

Wspomniane wyżej słabości nie decydują o przedstawionej opinii na temat głównego osiągnięcia wskazanego we wniosku.

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

Habilitantka pełniła funkcje kierownicze w dwóch małych projektach finansowanych w ramach uczelnianych grantów wewnętrznych:

- „Wzorce zachowań na tle niepokoju przejawiane w mediach społecznościowych wśród kobiet i mężczyzn – eksploracja danych za pomocą narzędzi sztucznej inteligencji”.
- „Zaburzenia postrzegania ciała wśród kobiet wywoływane aktywnością na Instagramie”.

Marta Jabłońska regularnie prezentuje wyniki badań na krajowych i międzynarodowych konferencjach (25 konferencji).

3. Podsumowanie

Przedstawiona ocena osiągnięcia habilitacyjnego, monografii *Slavic Witches and Social Media*, jest negatywna. Stwierdzam, że podstawowe osiągnięcie wskazane przez habilitantkę – ze względu na wskazane w recenzji niedostatki – nie spełnia kryterium/nie stanowi znacznego wkładu w rozwój dyscypliny naukowej.

Na podstawie analizy przedstawionego osiągnięcia naukowego, stwierdzam, że nie spełnia on wymagań określonych w art. 219 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668) do nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk socjologicznych.

Tym samym nie widzę podstawy, by Komisja Habilitacyjna rekomendowała właściwej Radzie podjęcie uchwały o nadaniu dr Marcie Reginie Jabłońskiej stopnia doktora habilitowanego.

dr hab. Piotr Siuda, prof. UKW

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

Bibliografia:

- Álvarez-Pedrosa, J. A. (2020). Sources of Slavic Pre-Christian Religion. In *Sources of Slavic Pre-Christian Religion*. Brill. <https://brill.com/display/title/58358>
- Barbieri, F., Camacho-Collados, J., Espinosa Anke, L., & Neves, L. (2020). TweetEval: Unified Benchmark and Comparative Evaluation for Tweet Classification. In T. Cohn, Y. He, & Y. Liu (Eds.), *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2020* (pp. 1644–1650). Association for Computational Linguistics.
<https://doi.org/10.18653/v1/2020.findings-emnlp.148>
- Brasher, B. E. (2004). *Give Me That Online Religion* (None edition). Rutgers University Press.
- Campbell, H. A. (Ed.). (2013). *Digital Religion* (1st edition). Routledge.
- Campbell, H. A. (2017). Surveying theoretical approaches within digital religion studies. *New Media & Society*, 19(1), 15–24. <https://doi.org/10.1177/1461444816649912>
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis* (1st edition). SAGE Publications Ltd.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research (3rd ed.): Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. SAGE Publications, Inc.
<https://doi.org/10.4135/9781452230153>
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2010). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (Second edition). SAGE Publications, Inc.
- Evolvi, G. (2020). Materiality, Authority, and Digital Religion: The Case of a Neo-Pagan Forum. *Entangled Religions*, 11(3), Article 3. <https://doi.org/10.13154/er.11.2020.8574>
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1999). *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*.
- Grieve, G. P. (1995). Imagining a Virtual Religious Community: Neo-Pagans and the Internet.

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
w BYDGOSZCZY
Wydział Nauk o Kulturze

ul. Jagiellońska 11, 85-067 Bydgoszcz, tel. 52 322 03 55

Chicago Anthropology Exchange, 7, 98–132.

Grochowski, P. (2022). Nationalism and Conservatism in Neopagan Movements: The Case of

Polish Rodzimowierstwo. *Politics and Religion*, 15(4), 783–806.

<https://doi.org/10.1017/S175504832200013X>

Helland, C. (2000a). Online-religion/religion-online and virtual communities. In J. K. Hadden & D.

E. Cowan (Eds.), *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises* (JAI Press/Elsevier

Science, pp. 205–224). /paper/Online-religion%2Freligion-online-and-virtual-

Helland/1c5eaa729590ebe771b40c385658ddfe7f6d40bf

Helland, C. (2000b). *Religion on the Internet: Research prospects and promises* (pp. 205–223). JAI Press.

Helland, C. (2015). Virtual Tibet: Maintaining identity through internet networks. In G. P. Grieve

& D. Veidlinger (Eds.), *The Pixel in the lotus: Buddhism, the Internet, and digital media* (pp.

213–241). Routledge.

Horsfield, P. (2015). *From Jesus to the Internet: A History of Christianity and Media*. John Wiley & Sons.

Kołodziejaska, M. (2018). *Online Catholic Communities: Community, Authority, and Religious*

Individualization. Routledge.